

Chápanie slovenského národa a slovenských dejín v diele Jána Tibenského

(Príspevok k najvýznamnejšej marxistickej konceptualizácii
slovenských dejín)*

Martin Homza

HOMZA, Martin. Understanding the Slovak Nation and Slovak History in the Work of Ján Tibenský. In *Historický zborník*, Vol. 35, 2025, No. 1, pp. 39-52.

Abstrakt: The author examines the work of one of the most prominent Slovak historians of the twentieth century, Ján Tibenský. He focuses on Tibenský's conceptual approach to interpreting Slovak history. His analysis draws primarily on three of Ján Tibenský's texts on the subject of Slovak history published between 1954 and 1971 in *Historický časopis* (Historical Journal). The selected texts reflect a gradual shift from a Marxist-Stalinist historian of the oppressed Slovak nation to a mature historian whose work came to be characterized by extensive factographic research across various archives in Slovakia and Central Europe – research that eventually surpassed all his prior communist methodological prejudice. The dominance of rich factography – although never personally acknowledged by Tibenský – ultimately led him to effectively abandon the originally Marxist philosophy view of Slovak history and to develop a distinctive chronology, methodology, and terminology for Slovak historical research. In this way, Ján Tibenský became, alongside Daniel Rapant and Ľubomír Lipták, one of the most significant Slovak historians of the second half of the twentieth and early twenty-first centuries, whose work uniquely captured the complexities of Slovak history. Based on this individual approach to Slovak history, the author concludes the study by placing Tibenský within the Catholic wing of Slovak historiography. This categorization draws upon an analogy with Slovak novel classification proposed by literary historian Ján Števček in the late 1980s. According to this framework, the narrative techniques of selected Slovak authors differed from others by exhibiting a lower degree of ideological bias and respect for portraying the everyday contradictions in the reality of Slovak life. Števček termed such broader narrative approaches as “Catholic novels.”

Keywords: Ján Tibenský; Stalinist Concept of Nationality; Nationality; Nation; Slovaks; Feudalism; Modern Era; National Revival.

Dr. Ján Tibenský (* 1923 – † 2012) patril do zakladateľskej generácie slovenskej profesionálnej historiografie. Typologicky ho možno zaradiť k tomu druhu historikov, ktorí vo svojom diele vedia umne spájať výdobytky klasického archívneho

* Štúdia bola realizovaná v rámci riešenia projektu APVV-24-0544 (Slovenčina v multilingválnom kontexte v ranom novoveku: pramene a digitálne prístupy) na Katedre slovenských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

výskumu spojené s analytickou metódou bádania historického prameňa, s komplexnými prístupmi vedúcimi k prácam syntetizujúceho charakteru. Súhrnné dielo tohto historika tak zahŕňa nielen značný počet parciálnych štúdií, čiastkových monotematicky ladených monografií, ale aj – na jedného človeka – pomerne vysoký počet syntéz¹ a prác encyklopedického charakteru. V mnohých oblastiach najmä vzhľadom na novosť a objavnosť skúmanej tematiky bol Tibenský nielen zakladateľom výskumných odborov, ako napríklad odboru dejín vedy a techniky na Slovensku, ale v týchto oblastiach zostal aj dodnes neprekonanou autoritou. Platí to najmä o téme počiatkov vedy a techniky na Slovensku. Jedným dychom však tiež treba povedať, že Tibenský objavil aj čaro regionálnych dejín. Predovšetkým však sa zapísal ako autor, ktorý sa venoval počiatkom slovenského národného obrodzenia. Na tomto mieste treba pritom poznamenať, že takto vyznela už jeho dizertačná práca – *Historické základy slovenského národného obrodzenia*. Výskum na tomto poli pokladal za svoju srdcovú záležitosť. Vo vlastnom životopise to nazýval: „moja tradičná výskumná oblasť“.²

Vypracoval tu nielen jeho chronologizáciu, ale i metodológiu bádania. Bola to nutnosť, lebo práve pri výskume počiatkov slovenského národného obrodzenia, respektíve pri období, ktoré mu predchádzalo, narazil na pole takmer neprebádané. Pritom interpretácia novoobjaveného archívneho materiálu sa logicky dostala do sporu so staršími, tradičnými a vžitými koncepciami slovenských dejín. Tibenský sa po celý život pokúšal zladit' obrovskú masu nových dát, ku ktorým sa dostal, s metodológiou marxisticko-leninského chápania dejinných procesov. Výsledkom jeho celoživotného snaženia je kvalitatívne vyššia marxistická syntéza konceptu slovenských dejín. V tejto práci sa pokúsim o jej analýzu a na záver k nej pridám niekoľko kritických komentárov.

Prvá štúdia, ktorú kvôli vyššie popísaným cieľom Tibenský napísal, nesie titul *Počiatky slovenského národného obrodzenia*.³ Vyšla záverom roku 1954 v *Historickom*

¹ Podľa údajov samotného autora v jeho nepublikovanej autobiografii: Archív Slovenskej akadémie vied (ďalej ako A SAV), fond (ďalej ako f.) Tibenský, Ján – dodatok, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 97, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 5, *Ján Tibenský: Vlastný stručný životopis zameraný najmä na moje povolanie a prácu*, [89 strojopisných strán]. Za sprístupnenie textu ďakujem Dr. Dominikovi Blanárovi. Od 50. rokov sa aktívne podieľal na vypracovaní a prehľbovaní koncepcie slovenských dejín. Bol redaktorom, spoluredaktorom a autorom všetkých veľkých syntéz československých a slovenských dejín (*Přehled československých dějin. Díl I. Do roku 1848*. Praha : Historický ústav Československé akademie věd, Nakladatelství Československé Akademie Věd, Praha, 1958; *Československá vlastivěda. Díl II. Dějiny. Svazek 1*. Praha : Orbis, 1963, kde spracoval celé slovenské dejiny; *Československá vlastivěda. Díl II. Dějiny. Svazek 2*. Praha : Horizont, 1969, kap. Slovenské národné obrodzenie; *Dejiny Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1848*. HOLOTÍK, Ľudovít – TIBENSKÝ, Ján (eds.). Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1961. TIBENSKÝ, Ján. *Slovensko I. Dejiny*. Bratislava : Obzor, 1971, 851 s. V reedícii: Tenže. *Slovensko I. Dejiny*. Bratislava : Obzor, 1978, 1010 s. a TIBENSKÝ, Ján. *Dejiny Slovenska slovom a obrazom I*. Martin : Osveta, 1973, 249 s.

² A SAV, f. Tibenský Ján – dodatok, inv. č. 97, šk. č. 5, *Ján Tibenský: Vlastný stručný životopis zameraný najmä na moje povolanie a prácu*, s. 42.

³ TIBENSKÝ Ján. Počiatky slovenského národného obrodzenia. In *Historický časopis*, roč. 2, 1954, č. 4, s. 520-538.

časopise, ktorého sa zhodou okolností v tom istom roku stal aj hlavným redaktorom.⁴ Za zmienku stojí, že uvedený článok bol publikovaný v hektickom čase súdu so slovenskými buržoáznymi nacionalistami. Neprekvapuje teda, že leitmotívom štúdie je kritika dovtedajšieho buržoázneho chápania slovenských dejín.

Už na začiatku svojho textu sa preto Tibenský jasne vymedzuje: „Ideologickým základom buržoáznej koncepcie slovenských dejín bol buržoázy nacionalizmus.“ Podľa tohto staršieho konceptu nositeľom slovenských dejín mal byť „buržoázy slovenský národ“ s vlastným národným povedomím.⁵ Toto chápanie demonštruje na dvoch starších modeloch Júliusa Botta († 1926) a svojho učiteľa Daniela Rapanta († 1988). Taktne obišiel koncepciu Františka Hrušovského († 1956), všeobecne spojovaného – aj vďaka miestu poslanca v slovenskom sneme (1939 – 1945) – so slovenskou katolíckou syntézou slovenských dejín, v danej dobe nazývanou tiež ľudácka. Bottov model chápal Tibenský ako viac „statický“. Rapantov ako „idealisticko dynamický“. Spoločným menovateľom oboch kritizovaných autorov malo byť podľa Tibenského chápanie predmetu slovenských dejín, ktorým sú Slováci. Tí sa však mali podľa prvého i druhého kritizovaného historika vymedziť ako osobitný politický celok až od roku 1848, a to v súvislosti s revolúciou meruôsmych rokov. Ako osobitý subjekt mali síce Slováci figurovať ešte v časoch Veľkej Moravy, po jej zániku však v Uhorskom kráľovstve ako podrobený národ bez politickej subjektivity už nemali existovať. Polemický tón zo svojím učiteľom Danielom Rapantom však touto kritikou neprestal. Konflikt Tibenského s Rapantom by si vyžadoval samostatné spracovanie, naplno sa však prejavil až v otvorenej výmene názorov oboch historikov v prvej polovici 60. rokov 20. storočia.⁶

Tibenský najväčšiu slabinu starších koncepcií slovenských dejín veľmi správne identifikoval v nedostatočnej reflexii feudálneho obdobia. Na metodologické

⁴ A SAV, f. Tibenský Ján – dodatok, inv. č. 97, šk. č. 5, *Ján Tibenský: Vlastný stručný životopis zameraný najmä na moje povolanie a prácu*, s. 35.

⁵ K tomu pozri LETZ, Robert. Slovenské dejiny ako vrcholné dielo Františka Hrušovského. In *Historický zborník*, roč. 34, 2024, č. 1, s. 47-70.

⁶ Polemika vyvrcholila textom RAPANT, Daniel. K pokusom o novú historicko-filozofickú koncepciu slovenského národného obrodzenia. In *Slovenská literatúra*, roč. 12, 1965, č. 5, s. 493-550. Rapant tu na adresu Tibenského uviedol: „... a i zaujatost' konfesijná, i keď sa skrýva pod, pravdaže zasa len takto maskovanou, národnost'ou“ a „národovectvom“ a nakoniec (no nie v poslednom rade) i schematický, uvedeným účelom a cieľom prispôsobený a služobný, marxizmus“. „J. Tibenský vo svojej nepublikovanej autobiografii neskôr napísal: „Vedel som, že moje názory a celé zameranie zborníka K počiatkom slovenského národného povedomia je v rozpore s koncepciou pána profesora Rapanta, ale až takú ostrú reakciu som nečakal. Bola tvrdá, osobná a často vyslovene „pod pás“ (...).“ Tibenský Rapantovi priamo odpovedal v rozsiahlej polemickej štúdii K starším a novším názorom na A. Bernoláka, bernolákovské hnutie a národné obrodzenie (In *Historický časopis*, roč. 14, 1966, č. 3, s. 329-371), ku ktorej neskôr v zmienenej rukopisnej autobiografii dodal: „... maximálne vecne s úctou žiaka k učiteľovi, odpovedal som iba na prvú jeho polemiku. Na jeho ďalšiu už som nemal chuť ani čítať, ani odpovedať – a prečítal som si ju až v súvislosti s konferenciou K nedožitým 100. narodeninám prof. D. Rapanta – už pokojne, hoci trochu s nepochopením a trpkosťou.“ A SAV, f. Tibenský Ján – dodatok, inv. č. 97, šk. č. 5, *Ján Tibenský: Vlastný stručný životopis zameraný najmä na moje povolanie a prácu*, s. 44.

a terminologické preklopenie tohto evidentného rozporu si mladý historik vypomohol vtedy aktuálnym textom Jozefa Visarionoviča Stalina *O národnostnej otázke*.⁷ Stalinovo chápanie národa bolo nasledovné: „*národ je historicky sa utvorivšie pevné spoločenstvo jazyka, územia, hospodárskeho života a psychického ustrojenia, ktoré sa prejavuje v spoločenstve kultúry. Pritom samo sebou sa rozumie, že národ, ako každý historický jav, podlieha zákonu zmeny, má svoje dejiny, začiatok a koniec. Iba prítomnosť všetkých príznakov, vzatých dovedna, dáva nám národ.*“ Pod (staršími) dejinami národa pritom Stalin myslel najmä obdobie, keď sa národ ešte nevyformoval v čistom zmysle, ale potenciálne už existoval v podobe vykorisťovaných más. Z tohto potom Tibenský ako predmet slovenských dejín uznal „slovenský ľud“. Ten mal v Uhorskom kráľovstve trpieť pod dvojitém útlakom „národnostným“ a „ekonomickým“. Podľa Tibenského cesta k modernému slovenskému buržoáznemu národu viedla aj cez prekonávanie ďalších objektívnych príčin, ktoré spôsobovali oneskorovanie jeho konštituovania sa do modernej podoby. Slovákom podľa Tibenského nechýbala len osobitá slovenská feudálna štátnosť, ale aj významnejšie kultúrne centrum, akým bola v Čechách Praha. V uhorskom prostredí Slováci tiež nedisponovali osobitým národným trhom. Nuž a retardačný efekt voči vzniku osobitej slovenskej národnej osobitosti mal tiež prinášať aj katolícky univerzalizmus, ktorý výstižne Tibenský charakterizoval slovami významného jezuitského historika Juraja Praya († 1801) ako *infectio nationis studio*, teda ako „nespôsobnú národnú horlivosť“. Tá mala byť Uhorskému kráľovstvu vždy len na škodu. V tejto súvislosti napokon Tibenský v duchu J. V. Stalina konštatuje, že v časoch feudalizmu Slováci síce už existovali, ale iba „v zárodku“, ako akási možnosť. V súlade s myšlienkami J. V. Stalina však už tomuto „zárodku“ priznáva určité prvky národa. Tie Slovákom nepadli len tak „z neba“, ale vytvárali sa postupne, už v období predkapitalistickom. Tento „zárodok“ pritom v duchu J. V. Stalina nazval „slovenská feudálna národnosť“. Táto etnická kategória po rusky „*народность*“, ⁸ pod ktorou sovietsky vodca myslel všeobecne rané etapy formácie budúcich buržoázných národov, sa stala v Tibenského koncepcii slovenských dejín napokon „kameňom uholným“. Preukázateľnými marxisticko-stalinskými znakmi tejto slovenskej národnosti v čase feudalizmu mali byť: 1. spoločné územie, 2. spoločný jazyk a 3. spoločné psychologické založenie Slovákov.

Okrem nich však J. Tibenský poukázal na ďalšie špecifiká slovenského národnostného „zárodku“. Ako vôbec prvý slovenský historik sa v analyzovanom článku pokúsil vymedziť základné črty „slovenskej feudálnej národnosti“ a jej tvoriacej sa ideológie. Na prvé miesto postavil už v stredoveku často artikulovanú myšlienku spoločného „povedomia slovanského“, ktoré podľa Tibenského malo splývať so

⁷ STALIN, Josif Visarionovič. *O národnostnej otázke: Výbor z článkov a rečí*. BAKOŠ, Mikuláš (ed. a trans.). Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1945, 155 s. Neskôr Tibenský citoval aj české preklady Stalina a jeho zobraňované dielo.

⁸ K termínu „*народность*“ pozri viac ЮКОВА Наталия Николаевна. Научная легитимация концепции древнерусской народности: вклад Л. В. Черепнина. In *Вестник Удмуртского университета. Серия «История и филология»*, roč. 39, 2006, č. 7, s. 3-25.

slovenským povedomím. Ďalej to bolo vedomie slovenského autochtonizmu, teda pôvodnosti slovenského osídlenia medzi Dunajom a Tatrami a širšie v Panónskej panve, to jest Bazéne Dunaja. S touto myšlienkou súvisela téza o dunajskej pravlasti všetkých Slovanov. S tou pre zmenu súvisela myšlienka o slovenčine, ako matke všetkých slovanských jazykov. Nečudo, že Slováci spolu so Slovincami sa sami deklarovali ako praví dedičia týchto starobylých tradícií. V právnej rovine slovenskí intelektuáli od čias Jána Baltazára Magina († 1735) a Samuela Timona († 1736) vyvinuli takzvanú „pohostinskú teóriu“, podľa ktorej predkovia Maďarov boli Slovákmi prijatí mierovou cestou za obojstranne výhodných podmienok. Osobitým prvkom stredovekej slovenskej národnosti mala byť „ťažko postihnuteľná“, zato však mnohohrstevnatá a veľmi bohatá slovenská ľudová kultúra. Nezanedbateľný vplyv na charakter slovenskej feudálnej národnosti najmenej od čias reformácie mal mať tiež vplyv češtiny, ktorá v podobe kralickej biblictiny substituovala po stáročia aj originálny slovenský liturgický jazyk. Tvorcovia osobitej ideológie slovenskej feudálnej národnosti a jej nositelia sa podľa Tibenského zoskupovali najmä zo skupiny slovensky cítiaceho meštianstva. Nemala však medzi nimi chýbať slovenská šľachta, ktorej sú prvé národno-obranné texty pripísané. Na záver článku potom Tibenský konštatuje, že hoci sa slovenská feudálna národnosť nerodila v ľahkých podmienkach, podobne ako okolité národy aj ona na konci 18. storočia začala prerastať do slovenského buržoázneho národa.

Ján Tibenský si bol neskôr dobre vedomý všetkých zjednodušení svojho článku z roku 1954. V autobiografii z konca 90. rokov 20. storočia k tomu napísal: „*V roku 1954 uverejnil som v Historickom časopise štúdiu Počiatky slovenského národného obrodzenia. Z mojich štúdií je najviac poznačená marxistickou schematicnosťou ‚marxbócherstvom‘, na druhej strane sú tam zárodky základu mojich názorov na slovenský národný vývoj.*“⁹

S týmto sebahodnotením nemožno nesúhlasiť. Zdá sa preto logické, že už od začiatku 60. rokov začal Tibenský veľmi seriózne systematizovať svoje názory v sérii článkov a kolektívnych monografií, ktoré pre ich početnosť nemôžem všetky osobitne analyzovať. Sám autor ich hodnotil takto: „*Zhruba až do polovice 70. rokov bol som aj v tejto tradičnej mojej výskumnej oblasti aktívnejší. Už v roku 1960 publikoval som v HČ (Historickom časopise) štúdiu Predstavy o slovanstve na Slovensku v 17. a 18. stor., v nasledujúcom roku /1961/ tiež v HČ Problémy vzniku a vývoja slovenskej feudálnej národnosti, v roku 1963 v kol. monografii Veľká Morava a naša doba, ktorá vyšla vo vydavateľstve Obzor ako reprezentačná publikácia z príležitosti 1100. výročia príchodu Cyrila a Metoda k nám som uverejnil dve rozsiahle state – Veľkomoravská a cyrilometodejská tradícia v živote slovenskej feudálnej národnosti a Veľkomoravská a cyrilometodejská tradícia v období počiatkov slovenského národného obrodzenia / Veda SAV, Bratislava 1964/, ktorý vyšiel z príležitosti 200-ročného jubilea narodenia Antona Bernoláka ako výsledok celoslovenskej slovenskej konferencie, ktorá sa*

⁹ A SAV, f. Tibenský Ján – dodatok, inv. č. 97, šk. č. 5, Ján Tibenský: *Vlastný stručný životopis zameraný najmä na moje povolanie a prácu*, s. 36.

konala v roku 1963 v Bratislave. (...) v rozvíjaní svojich názorov na bernolákovské hnutie v slovenskom národnom obrodení som pokračoval v zborníku *Slováci a ich národný vývin* /Veda Bratislava 1966/, ale aj v ďalších konferenciách a zborníkoch, ale aj v rade ďalších /bibliografia č. 38, 39, 40, 49, 51, 54, 67 atď/. V r. 1965 mi vyšla knižná práca *Chvály a obrany slovenského národa* /Tatran, Bratislava 1965/, ktorá mala značný ohlas.“¹⁰

Z počtu uvedených prác, ako do určitej miery modelovú, som vybral štúdiu z roku 1961, ktorá tiež vyšla v *Historickom časopise*. Ján Tibenský v nej pristúpil k rozvinutiu a precizovaniu svojich starších myšlienok. Nesie príznačný názov *Problémy vzniku slovenskej feudálnej národnosti*.¹¹ Autor tu už na úvod konštatuje, že otázky slovenskej feudálnej národnosti, to jest v jeho chápaní slovenského ľudu v období feudalizmu, sú stále nedostatočne badané, a preto nejasne osvetlené. Ako je známe, v časoch, keď táto štúdia vyšla, už prebehla kritika kultu Stalinovej osobnosti. Pre Tibenského však bolo ťažké sa v jeho metodologických východiskách vzdať myšlienok Stalina, aj preto, že nikto z marxistov k tejto téme v tom čase nič lepšie nenapísal. Nešlo mu dištancovať sa najmä od termínu „národnosť“, ktorá sa medzičasom stala populárnou, a to nielen v Tibenského koncepcii marxistického poňatia vývoja slovenského národa. Okrem Stalina, pravda, trochu viac tu citoval aj dielo Vladimíra Iljiča Lenina. Metodologicky však odkazoval najmä na schému ruského (sovietskeho) medievalistu Leva Vladimíroviča Čerepnina († 1977). Ako je známe, ten však tiež vychádzal najmä zo Stalina. Čerepnin koncept genézy moderného buržoázneho národa, ktorej predchádzala feudálna národnosť, obohatil ešte o kategóriu predhistorického kmeňa.¹²

Slovenská feudálna národnosť v podobe „problematiky slovenského ľudu v období feudalizmu“ aj v tomto článku zostáva ústrednou témou Jána Tibenského. Článok má na prvý pohľad menej poznámok a zdá sa byť viac esejistický. Neplatí to však všade a úplne. V niektorých myšlienkach, ako napríklad o dvojacom útlaku slovenského ľudu, ktorý retardoval osobitý vývoj slovenského buržoázneho národa, či pri terminologickom stotožňovaní Slovienin = Sloven = Slovák, sa dokonca Tibenský opakuje. Toto opakovanie sa neskôr stane príznakom aj pre ďalšie jeho teoretické diela o genéze slovenského národa a koncepcii jeho dejín.

Nóvum článku je v rozšírení faktografie podporujúcej jeho pôvodnú tézu o existencii slovenskej feudálnej národnosti. Treba už tu povedať, že vlastne to je aj hlavná tendencia Tibenského neskoršej tvorby. Dá sa zhrnúť do jednoduchej myšlienky – namiesto metodologického teoretizovania neustálym rozširovaním svojej heuristickej bázy stále precíznejšie faktmi podporuje svoje tézy obsiahnuté v článku z roku 1954. Miestami sa pritom v jeho textoch objavujú myšlienky, ktoré tento koncept presahujú.

¹⁰ A SAV, f. Tibenský Ján – dodatok, inv. č. 97, šk. č. 5, *Ján Tibenský: Vlastný stručný životopis zameraný najmä na moje povolanie a prácu*, s. 42-43.

¹¹ TIBENSKÝ, Ján. Problémy vzniku slovenskej feudálnej národnosti. In *Historický časopis*, roč. 9, 1961, č. 4, s. 397-419.

¹² Čerepnin, ako je z citovaného článku jasné, však tiež viac-menej rozpracoval najmä J. V. Stalina. Pozri ЮСОБА, Наталия Николаевна. Научная легитимация концепции древнерусской народности, passim.

Napríklad tá, že v národotvornom procese Slovákov slovenská „*šľachta hrala určitú úlohu, ale dodnes neosvetlenú...*“

V článku z roku 1961 Tibenský rozpracoval charakteristiku vývinu slovenskej feudálnej národnosti do detailov. I v tomto texte polemizuje s Júliusom Bottom i Danielom Rapantom. Podľa Tibenského Rapantov model slovenských národných dejín obchádzal hospodársky rozmer života Slovákov. Pri ďalšej analýze stavu bádania skúmanej problematiky potom upozornil najmä na to, že bádanie slovenskej feudálnej národnosti v minulosti sa u slovenských historikov obmedzovalo najmä na skúmanie slovenského, respektíve českého jazyka. Pri tomto skúmaní však jednotliví bádatelia často prekročili tento bádateľský rámec. Medzi tých, ktorí to dokázali, rátať najmä Branislava Varsika († 1994) a Antona Augustína Baníka († 1978).

Proces prechodu slovenskej feudálnej národnosti do buržoázneho národa Tibenský následne, v duchu marxisticko-leninskej periodizácie dejín, rozdelil na tri základné etapy. Prvú etapu časovo vymedzil od sklonku 10. storočia do konca 13. storočia. Sem zaradil aj veľkomoravské obdobie Slovákov. Ako osobitá slovenská národnosť sa však Slováci mali podľa Tibenského sformovať až bezprostredne po páde Veľkej Moravy, „*približne od polovice 10. storočia...*“ V tomto období malo tiež prísť k vymedzeniu „*spoločného (slovenského) územia, ako jedného zo základných znakov národnosti*“. Ako vôbec prvý medzi slovenskými historikmi upozornil na fakt, že o Slovákoch v rámci prevládajúcich latinských prameňov možno do konca 13. storočia hovoriť najmä pri prekladoch etnonyma *Sclavus*, pl. *Sclavi*, a to vždy podľa kontextu.

Druhú etapu od začiatku 14. storočia až do 16. storočia Tibenský charakterizoval prechodom od naturálneho k peňažnému hospodárstvu. Upozornil tu na skutočnosť, že na stredovekom Slovensku ležalo 20 – 25 kráľovských miest, čo bolo približne 70 % zo všetkých uhorských kráľovských miest. No a práve v týchto mestách v ekonomickom súperení s privilegovanými po nemecky hovoriacimi hosťami prichádzalo k prvým jasným vymedzeniam sa *Natio Slavica*, to jest, podľa Tibenského prekladu, „Slovenskej obce“. Pritom podal množstvo veľavravných dokladov, že už v tomto období prichádza k postupnému poslovenčovaniu – slovakizácii miest na území dnešného Slovenska. Nie zanedbateľným faktorom v tomto procese malo byť aj používanie češtiny.

Tretiu etapu vývoja slovenskej feudálnej národnosti Tibenský rámcovoval 16. – 18. storočím a charakterizoval ju „*rozvojom peňažného hospodárstva*“. Pre toto obdobie je charakteristické pokračovanie procesov z druhej etapy. Pritom, podľa Tibenského, práve v priebehu 18. storočia už mala vzniknúť aj osobitá slovenská národná ideológia. Na konci tohto obdobia však už možno konštatovať, že zo Slovákov sa stáva buržoázny národ. Celé toto obdobie Tibenský delí na čas pred uzatvorením Satmárskeho mieru v roku 1711 a po ňom. Rozhodujúcimi determinančnými znakmi v prvom časovom úseku bola postupná okupácia veľkej časti Uhorského kráľovstva Turkami po bitke pri Moháči v roku 1526; nástup Habsburgovcov na uhorský trón a presadenie sa luterskej reformácie na Slovensku; neskoršie zápas stavov proti centralizačným snahám Viedne. Z ekonomických determinantov potom upozorňuje na počiatky takzvaného druhého nevoľníctva a hospodárenie uhorskej šľachty vo vlastnej réžii. Všetky tieto

faktory mali mať na vývoj slovenského buržoázneho národa tak negatívne, ako aj pozitívne vplyvy. Medzi tie najviac pozitívne však podľa Tibenského patrilo to, že ťažisko historického vývoja Uhorského kráľovstva sa presunulo na územie dnešného Slovenska. S tým pochopiteľne vzrástol význam slovenskej národnosti vo všetkých sférach bývalého Uhorského kráľovstva.

Podobne postupuje pri charakteristike obdobia po roku 1711. Upozorňuje najmä na to, že po vyhnaní Turkov z „dolnej zeme“, sa ťažisko vývoja postupne presúva zo Slovenska viac na juh. Hoci, priznáva, že pokiaľ ide o banskú a remeselnú výrobu, Slovensko stále zostalo aj v analyzovanom období najrozvinutejšou časťou kráľovstva. K retardačným znakom uvedeného obdobia pokladá snahy habsburského dvora vo Viedni užšie si pripútať Uhorské kráľovstvo a brzdiť jeho priemyselný rozvoj. K pozitívnym znakom, ktoré mali napomôcť formovanie slovenského buržoázneho národa priradil Tibenský najmä centralizačné a unifikačné tendencie Viedne, ktoré mali na Slovensku viesť k vzniku jednotného trhu. Ten mal v konečnom dôsledku prispieť k tomu, že feudálne „*natio Slavica*“ dovtedy úzko naviazané ako slovenské obce v rámci jednotlivých miest Uhorského kráľovstva, začalo získavať na nadregiónalnom význame. K iným pozitívnym znakom, ktoré mali viesť k vzniku slovenského buržoázneho národa, potom pomerne odvážne na svoju dobu priradil existenciu Trnavskej jezuitskej univerzity (1635 – 1777). Za ťažiskový priestor, v ktorom malo akcelerovať formovanie slovenského buržoázneho národa, pritom označil západné Slovensko s centrami v Trnave a Bratislave.

Svoj text z roku 1961 napokon Tibenský ukončil vymenovaním právnych výdobytkov slovenskej feudálnej národnosti. Tak ako ich podal v tomto článku, ich neskôr chronologicky zopakoval v celom rade svojich ďalších prác. Patrí sem najmä zákonný článok 13 uhorského snemu z roku 1608 a doplnkový zákon z roku 1614, ktoré mali upravovať a sankcionovať postavenie Slovákov, Maďarov a Nemcov v jednotlivých mestách. Tieto zákony boli ďalej spresňované v rokoch 1723 a 1728.

Kvalitatívny nárast významu slovenskej národnosti v Uhorskom kráľovstve sa prejavil aj v pokusoch o redefiníciu nadnárodného obsahu pojmu *natio Hungarica*, pod ktorým je treba v stredoveku rozumieť uhorský politický stavovský šľachtický národ, bez ohľadu na jeho národnostné zloženie. Veľmi jasne to Tibenský demonštroval na príkladoch dvoch tlačí z prvej tretiny 18. storočia. Prvá vošla do dejín ako prvá obrana Slovákov *Apologia*. Bola to odpoveď dubnického farára Jána Baltazára Magina († 1735) na osočenie Slovákov profesorom uhorského historického práva v Trnave Michalom Bencsikom († 1728). Druhým je text spoločného slovensko-maďarského výkladu dejín Uhorského kráľovstva, ktorý napísal Samuel Timon († 1736), známy sa stal aj pod titulom *Imago antiquae Hungariae*, teda *Obráz starého Uhorska*. Leitmotívom oboch diel je pritom otvorené deklarovanie práva Slovákov (slovenskej šľachty) k uhorskému *natio Hungarica*. Práve tento termín totiž najmä v druhej polovici 18. storočia čoraz viac začal dostávať nový maďarský obsah.

Ako som uviedol, analyzovaný článok Jána Tibenského vykazuje skôr známky eseje, než poctivého analytického článku. Preto sa ani veľmi nečudujem, že v súvislosti

s vyššie naznačenými tézami, jeho autorovi, azda nedopatrením, ale možno aj naschvál, ušlo, že na strane 416 už nepíše o formulovaní ideológie slovenskej feudálnej národnosti, ale feudálneho „slovenského národa“. Zdôrazňuje pritom význam slovenského jazyka, ktorý sa stal od 17. storočia „už významnou súčasťou tejto ideológie“. Túto tézu sa na ďalších stranách svojho prevratného textu, eseje, ďalej pokúša precizovať podľa diel, ktoré slovenskí autori napísali, počínajúc Jakubom Jacobeom, Danielom Sinapiom Horčíckom, Benediktom Szöllösim (Rybnickým) a ďalšími autormi druhej polovice 17. a 18. storočia. Texty, na ktoré sa tu Tibenský odvoláva, neskôr vydal súhrne ako antológiu s názvom *Chvály a obrany slovenského národa* v roku 1965.

Na záver svojho textu sa pokúsil Tibenský podať charakteristiku ideológie „slovenského feudálneho národa“. K jej znakom priradil vedomé zamieňanie obsahu slovenský a slovanský, a rozšírenosť slovanského jazyka, vyzdvihovanie starobylosti a autochtonnosti Slovákov, právo Slovákov hlásiť sa k *natio Hungarica*, veľkomoravskú minulosť, teóriu o pohostinnom prijatí Maďarov Slováckmi etc. Napokon prechádza k prvým konceptualizáciám slovenských dejín, za ktoré vďačíme historikom sklonku 18. storočia Jurajovi Papánkovi († 1802), Jurajovi Sklenárovi († 1790) a Jurajovi Fándlymu († 1811) a zakončuje ho vystúpením bernolákovcov. To, že šlo v podstate iba o akúsi metodologickú škicu napokon priznáva Tibenský na poslednej strane svojho textu, kde svoj text označil ako „náčrt“. Pritom podčiarkol nutnosť ďalšieho archívneho a knižničného bádania, ako i interdisciplinarity vyhodnocovania takéhoto výskumu. Smutné je na tomto mieste konštatovať, že od roku vydania tohto textu už prešlo práve 64 rokov.

V poradí tretí článok venovaný téme slovenskej feudálnej národnosti vyšiel v roku 1971 opäť v *Historickom časopise* a nesie názov *Formovanie sa slovenskej feudálnej národnosti a buržoázneho národa*.¹³ Predchádzal mu článok *Ideológia slovenskej feudálnej národnosti*, ktorý vyšiel v roku 1969 v pamätnom zborníku *Slováci a ich národný vývin*.¹⁴ Keďže sa veľa myšlienok z prvého článku opakuje v článku druhom, ktorý je mladší, budem analyzovať iba neskorší text.

Skôr však ako k tomuto článku prejdem, pripomeniem atmosféru konca 60. rokov 20. storočia, ktorá sa na Slovensku okrem demokratizačných tendencií prejavovala tiež veľkou intenzitou záujmu o národné bytie Slovákov a tým aj o ich dejiny. Záujem o problematiku genézy stredovekých národov sa však prenášal aj na veľkú vedeckú pôdu. Za všetky veľké mená, ktoré sa pustili do riešenia tohto rébusu, spomeniem českého historika Františka Grausa († 1989),¹⁵ poľského Benedikta Zientaru († 1983),¹⁶

¹³ TIBENSKÝ, Ján. Formovanie sa slovenskej feudálnej národnosti a buržoázneho národa. In *Historický časopis*, roč. 19, 1971, č. 4, s. 575-591.

¹⁴ TIBENSKÝ, Ján. Ideológia slovenskej feudálnej národnosti. In MÉSÁROŠ, Július (ed.). *Slováci a ich národný vývin*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1969, s. 92-113.

¹⁵ GRAUS, František. *Die Nationenbildung der Westslawen im Mittelalter*. Sigmaringen : Jan Thorbecke, 1980, 260 s.

¹⁶ ZIENTARA, Benedikt. Struktury narodowe średniowiecza: Próba analizy terminologii przedkapitalistycznych form świadomości narodowej. In *Kwartalnik Historyczny*, roč. 84, 1977, s. 287-309.

maďarského Jenőho Szűcsa († 1988)¹⁷ či slovenského Matúša Kučeru († 2022)¹⁸ etc. V citovanom zborníku *Slováci a ich národný vývin*, ktorý bol výstupom z V. zjazdu slovenských historikov, ktorý sa konal v Banskej Bystrici, potom ešte vyšli aj k Tibenského textu komplementárne články Petra Ratkoša *Postavenie slovenskej národnosti v stredovekom Uhorsku*, ale tiež Branislava Varsika *K sociálnym a národnostným bojom v mestách na Slovensku v stredoveku* a Jozefa Vlachoviča *Národnostné boje v mestách na Slovensku v 16. – 17. storočí*. Ako je z uvedeného zjavné, šlo nielen o politicky aktuálnu tému, ale aj tému bádateľsky veľmi zaujímavú.

Jedným z jej prominentných riešiteľov na Slovensku bol práve Ján Tibenský. V porovnaní s predchádzajúcimi článkami sa v tomto texte Tibenský prakticky úplne vyhol aj podľa mňa úplne zbytočnému metodologickému teoretizovaniu. Veď aj načo? Za viac ako dve dekády, počas ktorých bol hlboko ponorený v skúmaní predmetnej témy, zhromaždil dostatok preukázateľných dát, ktoré potvrdzovali jeho pôvodné tézy o vývine slovenského národa v stredoveku a novoveku. Tentoraz mu preto stačilo ich enumeratívne vypísať.

Na prvých stranách štúdie v *Historickom časopise* z roku 1971 sa najprv opäť venuje rekapitulácii bádania sledovanej témy. Ďalej sa v dvoch bodoch rozpisuje o slovenskej národnej ideológii v 17. storočí. Tým prvým je zamieňanie slovenského a slovanského s dôrazom na veľkosť slovanského národa; druhým jej obranný charakter spisby slovenských autorov. Dokazuje to na známych dielach Jacoba Jakobeá († 1645) a Daniela Sinapia Horčičku († 1688). Vyjadruje tu pritom tézu, že ich diela boli najmä reakciou na prenesenie *Rest-Germanen-Theorie*, nemeckého historika Wolfganga Lazia († 1565) do uhorských pomerov prostredníctvom diela levočského mysliteľa Dávida Frölicha († 1648). Ako významné tu chcem podčiarknuť, že tento spišský autor sa tiež celkom jednoznačne už v roku 1640 vysporiadal vo svojom diele so staršou uhorskou literárnou tradíciou, ktorá pripisovala kráľovi Svätoplukovi predaj krajiny predkom dnešných Maďarov za bieleho koňa, zlatú uzdu a zlaté sedlo. Frölich ju pokladal za vymyslenú.¹⁹ S pozitívnym odkazovaním na Svätopluka i cyrilo-metodské dedičstvo sa možno stretnúť v diele *Cantus Catholici* Benedikta Szöllösiho z roku 1655. Tieto myšlienky spolu s názorom, že Slováci sú pôvodní obyvatelia medzi stredným Dunajom a Karpatami, napokon slúžili aj v polemike s názormi maďarských autorov, ktorí svoj historizmus odvodzovali od „trojnásobného zaujatia vlasti ako – Huni, Avari a Maďari“.

Na ďalších stranách potom Tibenský vymenúva jednotlivých slovenských autorov druhej polovice 17. a začiatku 18. storočia a v duchu svojho staršieho súborného diela *Chvály a obrany slovenského národa* z roku 1965 charakterizuje ich ideové názory. Za zmienku stojí o niečo podrobnejšia analýza názorov jezuitského polyhistora Martina Svätójánskeho (Szentiványi, † 1705), ktorý tiež vyznával názor, že prvými obyvateľmi

¹⁷ Súhrnne pozri SZŰCS, Jenő. *Nation und Geschichte: Studien*. Budapest : Corvina Kiadó, 1985, 243 s.

¹⁸ KUČERA, Matúš. O historickom vedomí Slovákov v stredoveku. In *Historický časopis*, roč. 25, 1977, č. 2, s. 217-238.

¹⁹ Pozri k tomu aj moju štúdiu HOMZA, Martin. Dávid Frölich (1595 – 1648) a obrana nemectva na Spiši. In *Z minulosti Spiša*, roč. 26, 2018, s. 7-22.

Uhorska boli Panónčania, ktorých jazyk mal byť slovenský. Slovákov pritom tento autor pokladal aj za potomkov Sarmatov, presnejšie Jazygov Metanestázkych (Jazyges Metanastarum). Ako je známe, tento názor v neskoršej historickej i literárnej tradícii Slovákov mal pomerne dlhú trvácnosť. Pomerne podrobne sa ďalej Martin Svätajánsky venoval aj svätoplukovskej tematike.²⁰

Ak by som prvý Tibenského text, ktorý som tu analyzoval, označil ako metodologický, druhý ako esejistický, tretí je v podstate zhrnutím väčšiny ním nadobudnutých poznatkov. Nemá zmysel ich tu všetky vymenúvať. Bolo by to v podstate prepisovaním obsahu tohto článku. Vytknúť tomuto textu však možno nie vždy ucelenú terminológiu. Napríklad celkom nesystematicky pri opise neznámej jezuitskej obrany slovenského národa z košického alebo trnavského prostredia hovorí o „barokovom slavizme“. ²¹ Tento pojem v rovnomennej knihe spropagoval Rudo Brtáň († 1998). Vyšla ešte v roku 1939.²² Znamená však niečo úplne iné a nemožno ho stotožňovať s „ideológiou slovenskej feudálnej národnosti a buržoázneho národa“.

Za zmienku však istotne stojí hodnotenie Tibenského, že „slovenská ideológia“ oproti predchádzajúcemu „živelnému“ obdobiu, v ktorom sa viedli najmä ekonomicko-právne spory v mestách; od druhej polovice 17. storočia nadobúda následne knižný a intelektuálny charakter, pričom jej základnou črtou zostáva jej obranná funkcia. Osobitnú, záverečnú časť jeho state potom tvorí rekapitulácia myšlienkovvej sústavy počiatkov slovenského národného obrodzenia, ktoré kladie do 80. rokov 18. storočia.

Podľa vlastných slov Ján Tibenský svoje názory sumarizoval v akademických *Dejinách Slovenska*, ktoré vyšli v roku 1987.²³

Súčasná slovenská historiografia vďačí objektívne Jánovi Tibenskému za pôvodné marxistické spracovanie konceptu stredovekých, novovekých slovenských dejín a slovenských dejín prvej fázy národného obrodzenia. Jeho nívum je najmä v tom, že pre Slovákov objavil a odklial ich najstaršie dejiny. Nevedecké slovo „odklial“ som použil zámerne. Ján Tibenský totiž pomocou marxistickej terminológie dokázal zosystematizovať výsledky aktuálneho bádania nad touto problematikou. Okrem Augustína Antona Baníka práve Tibenskému patrí najväčšia zásluha v nebývalom rozšírení pramennej bázy k téme starších slovenských dejín. Tibenský v druhej fáze svojho produktívneho veku, svoje rané marxisticko-stalinské uchopenie slovenských

²⁰ Podrobnejšie pozri LABANCOVÁ, Naďa. Svätoplukovská tradícia v slovenskej historiografii v 17. a v prvej polovici 18. storočia. In HOMZA, Martin et al. *Svätopluk v európskom písomníctve*. (eds.). Bratislava : Post Scriptum, 2013, s. 337-371 (tu s. 347-351).

²¹ TIBENSKÝ, Ján. *Formovanie sa slovenskej feudálnej národnosti a buržoázneho národa*, s. 581.

²² BRTÁŇ, Rudo. *Barokový slavizmus: Porovnávacie štúdiá z dejín slovanskej slovesnosti*. Liptovský Svätý Mikuláš : Transcius, 1939, 293 s.

²³ „Ale dostal som na spracovanie iba dve state v zväzku *Dejiny Slovenska II. /1987/, konkrétne v kap. IV. Národnostné pomery a rozvoj slovenskej národnosti /v 18. stor./ stat' 2. Rozvoj slovenskej národnosti pred národným obrozením a 3. Ideológia slovenskej národnosti /ss. 407-422/.*“ A SAV, f. Tibenský Ján – dodatok, inv. č. 97, šk. č. 5, *Ján Tibenský: Vlastný stručný životopis zameraný najmä na moje povolanie a prácu*, s. 61.

dejín postupne dopĺňal ďalšou a ďalšou faktografiou. A ako to býva takmer vždy, a nie inak je to aj v jeho prípade, bez toho, aby si to azda aj uvedomil, jeho metodologická predstava o tom, ako by to malo byť so slovenskými dejinami, tým narazila na protirečivé dáta. Ján Tibenský sa s tým vysporiadal po svojom. Občas do svojej textu prepašoval termín alebo myšlienku, ktoré tam systémovo nepatrili, napríklad keď namiesto „feudálna slovenská národnosť“, hovorí o „feudálnom slovenskom národe“, alebo pri rozprávaní o „slovenskom ľude“ mu vyskočila „slovenská šľachta“ etc. Pre niekoho azda prekvapujúco, musím však konštatovať, že jeho koncepcia slovenských dejín je napriek deklarovanému marxizmu – katolícka, teda konfesiónálne príznaková. Možno toto moje hodnotenie niekoho prekvapí, ale k takejto klasifikácii ma vedie inšpirácia, ktorú som si zobral z knihy literárneho historika Jána Števčeka († 1996) *Dejiny slovenského románu*, ktorý podobne postupoval pri zatriedení slovenskej prózy. Pritom k charakteristike katolíckeho spôsobu rozprávania príbehov podľa neho patrí úcta k životu v jeho celej komplikovanosti a rezignovanie ideologických prekonceptov typických pre román evanjelický. Analogicky je to aj s faktografickou bohatosťou, ktorou k slovenským dejinám prispel Ján Tibenský a ktorú pozbieral v rozmanitých archívoch a knižniciach Európy a sveta. Už len jej usporiadaním a zverejnením prekročil všetky ideologické manuály svojej doby. V tomto ohľade nateraz neprekonanou a inšpiratívnou zostane jeho komentovaná antológia prameňov k starším slovenským dejinám z roku 1965, ktorú nazval *Chvály a obrany slovenského národa*.²⁴

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Archívne pramene

Archív Slovenskej akadémie vied, fond: Tibenský Ján – dodatok, inventárne č. 97, č. škatule 5 (*Ján Tibenský: Vlastný stručný životopis zameraný najmä na moje povolanie a prácu* [89 strojopisných strán]).

Články, štúdie a monografie

HOLOTÍK, Ľudovít – TIBENSKÝ, Ján (eds.). *Dejiny Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1848*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1961, 578 s.

TIBENSKÝ, Ján. *Dejiny Slovenska slovom a obrazom I*. Martin : Osveta, 1973, 249 s.

TIBENSKÝ, Ján. *Formovanie sa slovenskej feudálnej národnosti a buržoázneho národa*. In *Historický časopis*, roč. 19, 1971, č. 4, s. 575-591.

TIBENSKÝ, Ján. *Ideológia slovenskej feudálnej národnosti*. In MÉSÁROŠ, Július (ed.). *Slováci a ich národný vývin*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1969, s. 92-113.

²⁴ TIBENSKÝ, Ján. *Chvály a obrany slovenského národa*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965, 402 s.

TIBENSKÝ, Ján. K starším a novším názorom na A. Bernoláka, bernolákovské hnutie a národné obrozenie In *Historický časopis*, roč. 14, 1966, č. 3, s. 329-371.

TIBENSKÝ, Ján. Počiatky slovenského národného obrozenia. In *Historický časopis*, roč. 2, 1954, č. 4, s. 520-538.

TIBENSKÝ, Ján. Predstavy o slovanstve na Slovensku v 17. a 18. storočí. In *Historický časopis*, roč. 8, 1960, č. 2. s. 198-224.

TIBENSKÝ, Ján. Problémy vzniku slovenskej feudálnej národnosti. In *Historický časopis*, roč. 9, 1961, č. 4, s. 397-419.

TIBENSKÝ, Ján. *Slovensko I. Dejiny*. Bratislava : Obzor, 1971, 851 s.

TIBENSKÝ, Ján. *Slovensko I. Dejiny*. Bratislava : Obzor, 1978, 1010 s.

TIBENSKÝ, Ján. Veľkomoravská a cyrilometodejská tradícia v živote slovenskej feudálnej národnosti. In PITOŇÁK, Jozef (ed.). *Veľká Morava a naša doba : K 1100. výročiu príchodu Cyrila a Metoda*. Bratislava : Obzor, 1963, s. 57-84.

TIBENSKÝ, Ján. Veľkomoravská a cyrilometodejská tradícia v období počiatkov slovenského národného obrozenia. In PITOŇÁK, Jozef (ed.). *Veľká Morava a naša doba : K 1100. výročiu príchodu Cyrila a Metoda*. Bratislava : Obzor, 1963, s. 85-114.

TIBENSKÝ, Ján. Historická podmienenosť a spoločenská báza vzniku bernolákovského hnutia. In TIBENSKÝ Ján (ed.). *K počiatkom slovenského národného obrozenia*. Bratislava : VEDA, 1964, s. 55-96.

TIBENSKÝ, Ján. Ideológia slovenskej feudálnej národnosti pred národným obrozením. In MADÁROVÁ, Tatjana (ed.). *Slováci a ich národný vývin : zborník materiálov z V. sjazdu slovenských historikov v Banskej Bystrici*. Bratislava : SAV, 1966, s. 92-113.

TIBENSKÝ, Ján. *Chvály a obrany slovenského národa*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965, 402 s.

RAPANT, Daniel. K pokusom o novú historicko-filozofickú koncepciu slovenského národného obrozenia. In *Slovenská literatúra*, roč. 12, 1965, č. 5, s. 493-550.

Literatúra

BRTÁŇ, Rudo. *Barokový slavizmus: Porovnávacia štúdia z dejín slovanskej slovesnosti*. Liptovský Svätý Mikuláš : Tranoscius, 1939, 293 s.

Československá vlastivěda. Díl II. Dějiny. Svazek 1. Praha : Orbis, 1963, 647 s.

Československá vlastivěda. Díl II. Dějiny. Svazek 2. Praha : Horizont, 1969, 697 s.

GRAUS, František. *Die Nationenbildung der Westslawen im Mittelalter*. Sigmaringen : Jan Thorbecke, 1980, 260 s.

HOMZA, Martin. Dávid Frölich (1595 – 1648) a obrana nemectva na Spiši. In *Z minulosti Spiša*, roč. 26, 2018, s. 7-22.

LABANCOVÁ, Naďa. Svätoplukovská tradícia v slovenskej historiografii v 17. a v prvej polovici 18. storočia. In HOMZA, Martin et al. *Svätopluk v európskom písomníctve*. Bratislava : Post Scriptum, 2013, s. 337-371.

ЮСОВА Наталия Николаевна. Научная легитимация концепции древнерусской народности: вклад Л. В. Черепнина. In *Вестник Удмуртского университета. Серия „История и филология“*, roč. 39, 2006, č. 7, s. 3-25.

KUČERA, Matúš. O historickom vedomí Slovákov v stredoveku. In *Historický časopis*, roč. 25, 1977, č. 2, s. 217-238.

LETZ, Robert. Slovenské dejiny ako vrcholné dielo Františka Hrušovského. In *Historický zborník*, roč. 34, 2024, č. 1, s. 47-70.

Přehled československých dějin. Díl 1. Do roku 1848. Praha : Historický ústav Českoslovenké akademie věd, Nakladatelství Československé akademie věd, 1958, 955 s.

STALIN, Josif Visarionovič. *O národnostnej otázke: Výbor z článkov a rečí*. BAKOŠ, Mikuláš (ed. a trans.). Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1945, 155 s.

SZÜCS, Jenő. *Nation und Geschichte: Studien*. Budapest : Corvina Kiadó, 1985, 243 s.

RATKOŠ, Peter. *Postavenie slovenskej národnosti v stredovekom Uhorsku*. In MÉSÁROŠ, Július (ed.). *Slováci a ich národný vývin*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1969, s. 7-40.

VARSÍK, Branislav. *K sociálnym a národnostným bojom v mestách na Slovensku v stredoveku*. In MÉSÁROŠ, Július (ed.). *Slováci a ich národný vývin*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1969, s. 41-72.

VLACHOVIČ, Jozef. *Národnostné boje v mestách na Slovensku v 16. – 17. storočí*. In MÉSÁROŠ, Július (ed.). *Slováci a ich národný vývin*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1969, s. 73-91.

ZIENTARA, Benedikt. *Struktury narodowe średniowiecza: Próba analizy terminologii przedkapitalistycznych form świadomości narodowej*. In *Kwartalnik Historyczny*, roč. 84, 1977, s. 287-309.

prof. Martin Homza, Dr.
Katedra slovenských dejín
Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Gondova ul. 2
811 02 Bratislava 1
martin.homza@uniba.sk
ORCID: 0000-0002-9557-0908